

1. Ainevaldkond „Sotsiaalsained“ ainekava

1.1. Ainevaldkonna kirjeldus

Ainevaldkonna õppeained ajalugu, inimeseõpetus ja ühiskonnaõpetus käsitlevad inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. I ja II kooliastmes õpetatakse inimeseõpetust ja ühiskonnaõpetust lõimitult, III kooliastmes eraldi õppeainetena. 5. klassi ajaloo algõppes rakendatakse lisa tunniressurssi uurimuslikuks õppeks, s.o erinevateks käsitlusteks ja tõlgendusteks, ajalooallikates orienteerumise oskuse, digitehnoloogiat kasutades teabetöötamise tulemuste erinevates vormides esitamiseks ja ajaloolise empaatiavõime soodustamiseks. Sotsiaalsainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajalooline mõõde.

Sotsiaalsainete õppimise kaudu arendatakse õppija loogilist, struktuurset ja põhjendatud mõtlemist, õpetatakse analüüsima inimese mõtteviisi ning sellest tulenevate uskumuste ja käitumismustrite mõju; põhjus-tagajärg vahelisi seoseid põhiprobleemide, ühiskondlike suhete ning ühiskonnas toimunud ja toimuvate nähtuste või muutuste mõistmiseks. Sotsiaalsainete kaudu kujundatakse valmisolek järgida ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid teadlike valikute, otsuste tegemiseks ja oma vastutuse mõistmiseks ning maailmavaatelise mitmekesisusega arvestamiseks. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest.

Valdkonnasisene ja valdkonnaüleste ainete lõiming saavutatakse metoodilise ühisosa järgimisel, õppeainete kattuvate teemade, ühiste rõhuasetuste, õppeülesannete ning -viiside abil, sh ainevaldkonnasisesed või- ülesed uurimistööd, loovtööd, projektid, ainekuu korraldamine või õpetades ajalist kooskõla järgides. Teadlik pädevuste kujundamine on lõimingu aluseks.

Üldpädevuste arendamine sotsiaalsainetes:

Kultuuri- ja väärtuspädevus - õpilastele tutvustatakse piirkonna ajalugu, Eesti ja maailma ajalugu (nt muuseumitunnid); õpilane tajub ja väärtustab arutelude kaudu oma seotust teiste inimeste, ühiskonna, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandi ja nüüdiskultuuriga; õpilane õpib teadvustama oma väärtushinnanguid (perekäitused ja -traditsioonid, sugudevaheline võrdõiguslikkus, erinevad maailmavaated;

Sotsiaalne ja kodanikupädevus - valimiste süsteemi ja kodanikualgatuse põhimõtete (sh vabatahtlik töö) tutvustamine, Kaitseväe ajateenistuse tutvustus, kodanikuõigused; arutelude ja rollimängude kaudu üldinimlike väärtuste (abivalmidus, vastutustundlikkus kodanikuks olemine) ja normide tähtsustamine, väärtushinnangute erinevuste aktsepteerimine, lapse õiguste ja kohustuste (nii perekonnas kui ühiskonnas) teadvustamine;

Enesemääratluspädevus - üksikindiviid/inimene ühiskonnas; võimalus valida töömeetodit vastavalt oma huvidele (kirjalik arvamislugu, ettekanne, loovtöö); enesehinnangu ja identiteedi kujunemine - tugevuste ja nõrkuste teadvustamine; iseenda mõistmine (sh arusaam oma rollist perekonnas, sõpruskonnas ja ühiskonnas); oma käitumise analüüsimine erinevates situatsioonides;

Õpipädevus - uurimuslik õpe, teemakuu korraldamine; harjutatakse oskust õppimist planeerida, oma teadmisi ja oskusi analüüsida, motivatsiooni ja enesekindlust suurendada; suhete ja pereeluga seotud probleemide uurimine ja lahendamine (nt kaasuste analüüs, rollimängud); oskus siduda teoreetilisi teadmisi igapäevaeluga (nt eelarve koostamine, pereplaneerimine);

Suhtluspädevus - paaris- ja rühmatööd, esitlused; selge ja viisakas eneseväljendamine nii emakeeles kui ka võõrkeeltes, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine, suhtluspartneriga arvestamine; aktiivse kuulamise ja konstruktiivse konfliktide lahendamise oskuse harjutamine rollimängude kaudu;

Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus - ajatelg, ajas liikumine, rooma numbrid, ajaarvamine; eelarve koostamine ja majanduslik planeerimine, palk; kliimamuutused läbi inimkonna ajaloo; tehnoloogiline areng ja olulisemad leiutised läbi inimkonna ajaloo, tööstusrevolutsioonist digipöördeni (sh elektrooniline valimine); matemaatilise keele kasutamine, ümbritseva maailma kirjeldamine loodusteaduslike mudelite ja mõõtmisvahendite abil, tõenduspõhiste otsuste tegemine (nt toitumisel, elustiili valikul), uute tehnoloogiate kasutamine;

Ettevõtlikkuspädevus - ideede genereerimine, eesmärkide seadmine ja elluviimine lähtudes oma teadmistest ja oskustest; eesmärkide seadmine, elluviimine; vastutuse võtmine otsuste ja nende tagajärgede eest; ühistegevuste algatamine (nt pereürituse korraldamine või koduste kohustuste jagamine);

Digipädevus - e-valimiste süsteemi tutvustamine, Google Drive kasutamine (jagatud failid); mitmesuguse digitehnoloogia kasutamine nt info otsimiseks ja säilitamiseks, tekstide, piltide jm loomiseks; teadlikkus digikeskkonna ohtudest, oskus kaitsta oma (ja oma pere) privaatsust, isikuandmeid, digitaalset identiteeti.

Läbivate teemade käsitlemine sotsiaalses kontekstis:

Elukestev õpe ja karjääri kujundamine - erinevate elukutsete tutvustamine (ajaloolane, poliitik, ühiskonnategelane, arvamusliider); külalislektorid tundides ja projektipäevadel; arutelud/rühmatööd ajaloo õppetundide teemadel; oma tugevuste/nõrkuste ja huvide analüüsi kaudu õpilase kujunemine isiksuseks, kes on valmis õppima muutuvas õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, tööintervjuu harjutamine;

Keskkond ja jätkusuutlik areng - tööstusrevolutsioonist kuni tänapäevani keskkonnaga seotud teemade (õhureostus, maavarad ja nende kasutamine, elekter ja selle tootmine, totalitaarsete riikide keskkonnavaenulikkus jne) tutvustamine ja nende üle arutlemine; maailmakoristuspäevast osavõtmine; õpilase kujunemine vastutustundlikuks, sotsiaalselt aktiivseks ning keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna ja inimarenguga seotud probleemidele; tarbimisharjumused ja nende mõju keskkonnale, isiklik vastutus looduse hoidmisel;

Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus - kodanikupäeva tähistamine; ainekuu sündmuste korraldamine ja neis osalemine; heategevuslike projektide (laadad, müügid jne) korraldamine ja neis osalemine; õpilase osalemine kooli või kogukonna otsustusprotsessides, vabatahtlik töö;

Kultuuriline identiteet - sinimustvalge lipu ajalugu, selle õnnistamine Otepääl; rahvuslus, Eesti Vabariigi loomine, okupatsioonid ja taastamine; õpilase kujunemine kultuuriteadlikuks inimeseks, kes väärtustab oma rahvuskultuuri ning kultuurilist mitmekesisust; oma identiteedi ja kuuluvuse teadvustamine, sallivus erinevate kultuuride ja peremudelite suhtes;

Teabekeskond ja meediakasutus - uudiste jälgimine, uudislugude koostamine; meediamaailma sisu ja allikate kriitiline analüüs, autorluse tunnustamine (vs plagiaat); sotsiaalmeedia mõju enesehinnangule ja suhetele;

Tehnoloogia ja innovatsioon - tehnoloogia areng ajaloos; digivahendite kasutamine õppes ja igapäevaelus (sh tehisaru ja selle kasutamisega seotud eetilised küsimused);

Tervis ja ohutus - meditsiini areng, epideemiad, hügieen; vaimse ja füüsilise tervise hoidmine, stressiga toimetulek, turvalised suhted;

Väärtused ja kõlblus - väärtused ja nende muutumine ajas, naise roll ja selle muutumine; kõlblus ja väärtused erinevates kultuurides ja religioonides minevikus ja tänapäeval; õpilase kujunemine kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud kõlbluspõhimõtteid ja väärtusi (sh eetilised valikud igapäevaelus, sallivus erinevate maailmavaadete suhtes).

Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Tähelepanu keskendatakse sotsiaalsetele ja enesekohastele oskustele, mis on kõigis eluvaldkondades toimetuleku aluseks ning ainevaldkonna õpitulemuste saavutamise eelduseks. Vajalike enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste süsteemset omandamist toetab kooli valikaine

klassijuhatamine. Õpilane õpib ennast tundma ning kujundab oskusi ja motivatsiooni toimida muutavas ühiskonnas, olla edukas elukestvas õppes ja tööturul.

1.2.Vaimse ja sotsiaalse õpikeskkonna kujundamine

Akadeemiliselt ja sotsiaal- emotsionaalselt toetava õppekeskkonna loomisel lähtub sotsiaalainete õpetaja õppekava üldosa punktis 2.5 üldinimlikest ja ühiskondlikest väärtustest ning peab oluliseks järgmiste õppimise juhtimise viiside kasutamist:

- 1) õppijaile selgete ootuste seadmine ning läbipaistev põhjendatud hindamine seotult ühiselt mõtestatud õpitulemusega; järjekindel olemine;
- 2) asjakohaste tegevuste pakkumiseks õppijate huvide, vajaduste, eelteadmiste ja isiklike eesmärkide tundmine; oma tegevuste kohandamine õpilaste taseme ja vanusega; valikute võimaldamine;
- 3) õppijate keskendumise ja aktiivse kaasamõtleamise tagamine;
- 4) teadlik koostöö ja verbaalse kommunikatsiooni, probleemilahenduse protsessi ning kogukonnas toimimise harjutamine;
- 5) õpilastele jõukohaste ülesannete, eri tüüpi küsimustega tegelemise, õppimist toetava juhendamise ja sisuka tagasiside pakkumine ning julgustamine kriitikaga tegelemiseks;
- 6) huvi kõigi õppijate seisukohtade ja arvamuste vastu; aja pühendamine õppijate kuulamisele ja rääkimisele ning aja võimaldamine õppijaile iseseisvaks tegutsemiseks;
- 7) hinnangutevabal viisil arutluste ja vestluste ning isikupäraste arusaamade või teemakohaste selgituste võimaldamine ning õpilaste algatuste toetamine;
- 8) ühiskonnaelu ja lähiajaloo aktuaalsete teemade muutuvuse jälgimine ning uute näidetega täiendamine.

1.3.Praktilised tööd ja õppekäigud

Valdkondlikud praktilised tööd (projekttööd) seotakse lähtuvalt kolme sotsiaalne kesksest teemast inimese sotsiaalne areng tervikuks iga õppeaasta algul. Ainesektsioonis valitakse keskne teema. Sotsiaalainete ainekuul kavandatakse õppesse õppekäike, kohtumisi ning õpilasi kaasates või nende poolt algatatud tarbijahariduse, koolikorralduse ja kogukonna projekte. Teiste valdkonnaainete ainekuu toimimise ajalise sobivuse korral kavandatakse teema või ideega seotud õppeülesandeid ja praktilisi loovtöid. Ainesektsioon kavandab valdkondlikud või valdkonnaülesed õppekäigud koostöös teiste aineõpetajatega. Õppekäigud lisavad aineõpetajad oma töökavasse.

1.4.Hindamise korraldus ning hindamismeetodid, hindamisviisid ja –vahendid

Sotsiaalainetes kasutatakse vastavalt kooli hindamisjuhendile kujundavat, kokkuvõtlikku ja kokkuvõtvat hindamist.

Ainealaste teadmiste ja oskuste hindamise alus on ainekavas klasside kaupa kirjeldatud õpitulemused ja ka õpisisu. Hindamisel ja kontrollimisel võetakse arvesse omandatud teadmiste ulatust ja õigsust, oskuste taset, esituse täpsust ja loogilisust; iseseisvust ja loovust teadmiste ning oskuste rakendamisel; suutlikkust oma teadmisi ning oskusi väljendada (suuliselt ja kirjalikult); praktilise töö teostamise protsessi ja tulemust. Trimestri kokkuvõttev hinne või hinnang kujuneb õppetrimestri hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnatel või hinnangutel võib olla erinev kaal. Esimestes ainetundides ja oma aine hindamise rakendusjuhises teavitab õpetaja õpilasi oma hindamise põhimõtetest täpsemalt.

Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet pädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemisele antakse tagasisidet suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil juhul, kui need avalduvad tegevuse kaudu. Õpilase hoiakuid ja

väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse individuaalse või rühmatöö vaatluse, õpilaste enda antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Sotsiaallainete õpetajad teevad koostööd kujundavate hindamisvahendite ja hindamismudelite täiendamisel ning eelhindamise ja diagnoosimise erinevate võtete rakendamisel.

Ainetundides toetatakse kooli kodukorras kogu kooliperele ja õpilastele esitatud üldkehtivate käitumishinnangute täitmist ning väärtustest ja pädevustest lähtuvat eakohast käitumist.

1.5. Ajalugu

Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada allikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet. Ajaloo õppimist 5. klassis alustatakse sissejuhatusest ainesse, lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest ning lähemalt kaugemale printsiibist. Ajalooõpetus jätkub 6. klassis ja III kooliastmes kronoloogilis-temaatilisena muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajaloo ajalooga. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast inimese, eluolu ja kultuurikeskset ajalookäsitlust. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva.

Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse järjepidevalt erinevaid oskusi:

- 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus;
- 3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades;
- 6) koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 7) allikaanalüüs ja kriitiline hindamine ning ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus. Õpilasi suunatakse kultuuripärandit väärtustama, uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi.

Ajaloo õpetamine toimub järjepidevas lõimingu eesti keelega: arendatakse lugemis- ja kirjutamisoskust, info leidmise oskust ja eneseväljendusoskust.

1.6. Ajalugu 5. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) seletab oma sõnadega, mida tähendab mõiste <i>ajalugu</i> , <i>minevik</i> ; 2) kasutab kontekstis aja mõistega seonduvaid sõnu, lühendeid ja fraase sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, rooma number;	Mis on ajalugu Ajalooteadus. Ajalugu kui õppeaine. Uurimuslik õpe: Sugupuu ja oma nimeloo uurimine ning sugupuu esitamine joonisel. Mineviku otsingud pildis. Aja mõõtmine

3) teab ajaloo periodiseerimise põhimõtteid, oskab liikuda ajateljel ning koostada lihtsamat ajatelge.	Kalender. Sündmuste dateerimine. Ajalooline aeg. Ajalooperioodid. <u>Uurimuslik õpe</u>: Otepää ajalugu ajateljel. Lõiming matemaatikaga: Õpetatakse mõistma ajalooliste sündmuste järgnevust, kasutades ajatelge. Arvutatakse sündmuste toimumisaega ja sellest möödunud aega. Kinnistatakse teadmisi ajaühikutest ning teadmisi Rooma numbritest.
Õpilane: 1) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest; kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid; 2) toob näiteid, sh kodukohaga seotult ajalooallikatest; teeb tööd lihtsamate allikatega ja leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid; 3) koostab ja disainib teksti ja pilte sisaldava esitluse etteantud teemal; 4) selgitab, millega tegeleb ajaloolane ja millega arheoloog; 5) eristab fakti ja hinnangut; 6) kirjeldab inimeste eluolu ja selle muutumist muinasajal; kasutab ajalookaarti; 7) teab kes oli Lembitu, kroonikakirjutaja Henrik; 8) otsib infot, kasutab ja hindab seda allikakriitiliselt, väldib plagiaati; viitab korrektselt kasutatud allikatele.	Ajaloo uurimine Ajalooolased. Ajalooallikad: kirjalikud, suulised, esemelised, audiovisuaalsed. Allikate tõlgendamine. Muuseum. Muuseumid kodukohas. Arhiiv. Arheoloogilised kaevamised. Otepää linnamäe arheoloogilised leiud ning legendid. <u>Uurimuslik õpe</u>: Töö esemelise allikaga: „Minu pere vanim ese“. Eluolu Esimeste inimeste elu Eestis muinasajal: vanimad asulad, elamud, tööriistad ja tegevused, rõivastus, nõud ja toit, talud ja kalmed. Matmiskombed. <u>Uurimuslik õpe</u>: eluolu uurimine erinevaid allikaid kasutades ning ajaloolisest empaatiast lähtuva esitluse koostamine arvutil ning ettekanne. Lõiming: Tehnoloogiaõpetus - tutvustatakse tööriistade ja -võtete arengut ning eri materjalide kasutuselevõttu. Inimese- ja ühiskonnaõpetus - käsitletakse toidu- ja joogikultuuri muutumist läbi ajaloo. Käsitletakse inimsuhete ja eluviiside muutust läbi aegade.
Õpilane: 1) kirjeldab mõnda keskaja minevikusündmust ja kasutab ajalookaarti; 2) kavandab ja koostab lühijutukese inimeste elust keskajal; 3) teab näiteid kodukoha minevikust keskajal; 4) koostab ja disainib ideekaardi.	Ajaloosündmused. Elu keskajal. Ristiusustamine. Muistne vabadusvõitlus. Kroonik Henrik. Sõjapealik Lembitu. Euroopa kultuuriruum. Eesti keskaeg. Jüriöö ülestõus. Elu rüütlilinnuses. Kirikud. Elu linnas: kaupmehed, gildid ja käsitöölised. Otepää püsi lugu. <u>Uurimuslik õpe</u>: rühmatöös ideekaardi koostamine info töötlemiseks. Töö tulemuse visualiseerimine arvutil.
Õpilane: 1) kirjeldab mõnda uusaja minevikusündmust, sh kodukohas ja kasutab ajalookaarti;	Ajaloosündmused ja ajaloolised isikud Uusaeg Eestis. Liivi sõda. Kroonik Balthasar Russow. Hariduselu Rootsi ajal. Tartus ülikool. Rahvakoolid. Kooliõpetaja Forselius ja Ignatsi Jaak (sh kooliõpetaja Otepääl). Otepää

2) tutvub rahvapärilike lugudega Karl XII viibimise ajal Laiusel Põhjasõja ajal, esitab lühijutu; 3) õpetaja juhendamisel võrdleb Liivi sõda ja Põhjasõda ning nende tagajärgi Eestile, seab võrdluse eesmärgi, määratleb koostöös võrreldavad elemendid, analüüsib sarnasusi ja erinevusi, sõnastab järelduse; koostab arvutil võrdlustabeli; 4) koostab mõistekaardi ja jutustab oma peres rahvakalendri tähtpäevade tähistamisest; 5) koostab ja disainib teksti, pilte, audiot, videot sisaldava esitluse etteantud teemal; 6) kirjeldab mõnda lähiajaloo mineviku-sündmust, sh kodukohas ja kasutab ajalookaarti; 7) märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis; 8) teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi Eesti omariikluse kujunemisloos; 9) tunneb Otepää Gümnaasiumi aja lugu ning nimetab olulisi muutusi koolis ja õppimises läbi aegade.	rahvakooli loomine. Põhjasõda. 18.-19.sajand: Talurahva elu. Elu Eesti linnades. Aadli elulaad. Külas kodulooürija: Sangaste mõis ja mõisnik Friedrich Georg Magnus von Berg. Eesti haritlased: Kristjan Jaak Peterson, Friedrich Robert Faehrmann, Friedrich Reinhold Kreutzwald. Rahvuslik liikumine: J.V. Jannsen, L. Koidula, Pärnu Postimees, I üldlaulupidu, J. Hurt, sh tegevus Otepääl. Esimese <u>lipu</u> õnnistamine Otepää <u>kiriklas</u>. <u>Uurimuslik õpe</u>: võrdlev meetod (lihtsustatud) Liivi sõda ja Põhjasõda. Rahvakalendri tähtpäevade tähistamine õpilase peres. Mõistekaart. Ettekanne. Esitluse „Eesti haritlane“ koostamine: tekst, pilt, audio, video. I maailmasõda. Eesti Vabariigi loomine. Riigijuht K. Päts. Vabadussõda. Eluolu Eesti vabariigis. II maailmasõda. Okupeeritud Eesti. Taasiseseisvumine. Infoajastu algus Eestis. Otepää Gümnaasiumi koolimuuseum. Otepää Gümnaasium läbi aegade. Ajalooõpetaja ja direktor Heino Mägi. Otepää Gümnaasium-esimene eestikeelne maagümnaasium. Lõiming: Inimese- ja ühiskonnaõpetus - käsitletakse toidukultuuri, ühiskonnakorralduse muutumist läbi ajaloo ja eluviiside muutust läbi aegade. <u>Uurimuslik õpe</u>: lapsevanema/vanavanema intervjuerimine: elu okupeeritud/taasiseseisvunud Eestis. Intervjuu küsimuste püstitamine, intervjuerimine, tulemuste analüüs ja arvamuse kujundamine. Klassiülese kokkuvõtte tegemine ning võrdlemine tänapäevaga. Plakati „Eesti infoajastu algul“ kavandamine ja kujundamine arvutil.
---	--

1.7. Ajalugu 6. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) teab ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline; paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja –perioode, lahendab ajatelje abil ülesandeid; 2) teab, et ajaloosündmustel ja –nähtustel on põhjused ja tagajärjed; 3) kasutab ajaloomõisteid kontekstis;	VANAAEG Ajaarvamine. Ajatelg. Ajaarvamisega seotud mõisted. Lõiming: Matemaatika - aja mõõtmine: arvtelje koostamine, sajandite määramine, arvutamine - kui palju aega on ühest sündmusest möödunud?

- 4) mõistab, kuidas kujunes inimasustus maailmas ja Eestis;
- 5) mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu;
- 6) oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev;
- 7) teab, et eri aegades on ühiskonnas olnud erinevad väärtushinnangud;
- 8) teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos;
- 9) märkab ja väärtustab ajaloopärandit;
- 10) teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud;
- 11) teab, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.

Esiaeg. Inimkonna ajaloo algus. Varajased ühiskonnad. Metallide kasutuselevõtt. Muinasaeg Eestis. Vanimad asulad maailmas ja Eestis. Pulli küla, asustuse teke Otepää piirkonnas.

Lõiming:

Kunstiõpetuse ja eesti keel - õpilane illustreerib oma teadmiste põhjal eestlaste eluolu muinasajal; kirjaliku ja suulise eneseväljendusoskuse arendamine.

Muistsed idamaad

Mesopotaamia. Sumerid. Mesopotaamia suurriigid. Jumalad ja kangelased.

Lõiming:

Ühiskonnaõpetus, loodusõpetus ja eesti keele - riigi tunnused (skeem riigi tunnuste kohta);

Euroopa ja Aasia kaart, jõed.

Egiptus. Riik ja ühiskond. Jumalad, templid, teadus.

Lõiming:

Kunstiõpetus - Egiptuse teemalise pildi joonistamine.

Foiniikia. Iisraeli rahvas Palestiinas.

Lõiming:

Loodusõpetus ja ühiskonnaõpetus - kaarditöö, looduslikud olud Lähis-Idas, maavarad, purpurpunase värvi saamine; judaism, Iisrael. Kaubandus jõukuse alusena (Foiniikia jõukad kaubalinnad).

Vana-Kreeka

Kreeta-Mükeene kultuur. Polised. Usk. Sparta. Demokraatia. Ateena linn. Teater. Olümpiamängud. Filosoofia ja teadus. Hellenism.

Lõiming:

Eesti keel, kehaline kasvatus ja kunstiõpetus - funktsionaalse lugemisoskuse arendamine ja küsimuste formuleerimine, nimede/terminite ortograafia. Eepos. Olümpiamängud antiikajal ja tänapäeval. Oma igapäevaelust valitud seiga vaasimaalina kujutamine; vanaaja seitsme maailmaime kujutamine.

Vana-Rooma

Rooma riigi tekkimine. Rooma vabariik. Suurriigi tekkimine. Roomlaste usk ja eluolu. Rooma linn. Keisririik. Ristiusu tekkimine.

Lõiming:

	Loodusõpetus ja eesti keel - Apenniini ps, Itaalia geograafiline asend ja loodusolud. Funktsionaalse lugemisoscuse arendamine ja küsimuste formuleerimine, nime/de/terminite ortograafia.
--	---

1.8. Ajalugu 7. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajaloo perioode (keskaeg); 2) nimetab keskaja kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; 3) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloo sündmuste ja –nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 4) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 5) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloo mõne riigi näitel; 6) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas; 7) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi; 8) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval; 9) teab demokraatia iseloomulikke jooni ja toob näiteid selle (või selle puudumise) kohta keskajal; 10) toob näiteid inimkeskse ja teadusliku maailmapildi tunnusoontest; 11) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast keskajal; 12) toob näiteid keskaja kultuuripärandist; 13) märkab kodukoha kultuuripärandit; 14) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 15) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; 16) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed keskajal loodusesse suhtusid; 17) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.	Varakeskaeg. Suur rahvasterändamine. Keskaja algus. Euroopa kujunemine pärast Lääne-Rooma langust. Karl Suure impeerium ja selle lagunemine. Seisuslik ühiskond ja läänipüramiid. Rüütliid ja rüütlikultuur. Frangi riik ja Prantsusmaa; Saksamaa; Itaalia; Bütsants; Venemaa. Lõiming: Geograafia, ühiskonnaõpetus, kunstiõpetus, kirjandus - Euroopa kaart pärast Rooma impeeriumi langemist, Karl Suure riik ja uued riigid; õigused seisuslikus ühiskonnas, varauusaegsed riigid; rüütliid ja rüütlikultuur kunstis ja kirjanduses (trubaduuride luule). Kõrgkeskaeg. Romaani ja gooti stiil. Sõjad ja eluolu Euroopa riikides keskajal. (meetod - rollis kirjutamine). Saja-aastane sõda. Sõjapidamine keskajal. Tulirelvad. Otepää püss (maailma vanimaid säilinud käsituliirelvi) ja pasun. Liivi sõda. Keskaegne linn. Elukorraldus. Talupoegade elu. Võrdlus (sarnasused ja erinevused). Katoliku kirik. Kirikulõhe. Õigeusu kirik. Keskaja inimese maailmapilt. Võrdlus tänapäeva inimese maailmapildi ja võimalustega (sarnasused ja erinevused). Keskaja inimeste õigused ja nende puudumine. Pärisorjus, talupoegade kohustused. Elu maapiirkonnas. Suhtumine loodusesse. Must surm. Katkuepideemiad keskajal. Ravivõtted. Arstiteaduse arengud. Lõiming: Kirjandus, geograafia, inimeseõpetus, füüsika - keskaja kirjandus, riigid, olmetingimused ja eluiga, teadussaavutused. Hiliskeskaeg (varauusaeg). Renessanss. Humanism.

	Keskaja haridus. Linnakoolid, kloostrikoolid, ülikoolid. Seitse vaba kunsti. Teadused. Meditsiin. Maadeavastused. Keskaja arhitektuur. Linnused, kirikud. Otepää kivilinnus (Eesti vanim). Otepää Maarja kirik. Liivimaa ristsõda. Vana-Liivimaa. Liivi sõda. Leiutised hiliskeskajal. Tehnoloogia areng: pealtvooluvesiratas, vesiveskid, hüdroenergia kasutamine metallurgias, malm. Lõiming: Kunstiõpetus, füüsika, geograafia - arhitektuur, kirikud, tehnoloogia areng, eurooplaste maadeavastused ja maailma laienemine.
--	---

1.9. Ajalugu 8. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode (uusaeg); 2) nimetab uusaja kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; 3) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 4) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja –nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 5) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 6) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 7) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; 8) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 9) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas; 10) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; 11) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval; 12) teab demokraatia iseloomulikke jooni ja toob näiteid selle (või selle puudumise) kohta uusajal;	Varauusaeg Perioodi üldiseloomustus. Barokk. Rokokoo. Klassitsism. Maalikunst ja arhitektuur. Möisad ja hooned Eestis, barokk ja klassitsism Narva ja Tartu näitel. Absolutism Prantsusmaal. Inglise kodusõda. Lõiming: Kunstiõpetus - barokk, klassitsism, rokokoo, arhitektuur, maalikunst Uusaeg Põhjasõda. Põhjused ja tagajärjed. Narva lahing. Mõju Eesti alale. Sõjapidamine uusajal. Allikaülesanded. Venemaa 18.-19. sajandil. Balti erikord. Katariina II valitsemine. Pärisorjuse kaotamine. Rahvuslik liikumine Eestis. Suur Prantsuse revolutsioon. Vabariik. Napoleon Bonaparte'i aeg. Kolooniad Ameerikas. Ameerika iseseisvussõda. Ameerika kodusõda. Suur Prantsuse revolutsioon. Viini kongress. 1848.-1849. aasta revolutsioonid. Linnad uusajal. Tööstusrevolutsioon. Tööliste olukord. Elu maapiirkondades. Talupoegade olukord Lääne- ja Ida-Euroopas.

13) toob näiteid inimkeskse ja teadusliku maailmapildi tunnusjoontest; suuna esindajatest uusajal ning ühiskonnas toimunud muutustest; 14) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast uusajal; 15) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; 16) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 17) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; 18) kujundab uusaja poliitiliste õpetuste baasil oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda; 19) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 20) toob näiteid uusaja kultuuripärandist; 21) märkab kodukoha kultuuripärandit; 22) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi hoidja; 23) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 24) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; 25) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed uusajal loodusesse suhtusid; 26) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.	Kolooniad. Koloniaalimpeeriumid. Briti impeerium. Kolonialism. Saksamaa koloniaalpoliitika. Valimisõiguse laienemine USAs ja Inglismaal, piiratud õigused Venemaal. Teadusrevolutsioon. Tööstusrevolutsioon. Nende mõjud. Meditsiini areng. Lõiming: Füüsika, matemaatika, keemia - leiutised uusajal, teaduse areng. Haridus uusajal, sh Rootsi ja Vene ajal Eestis. Talupoegade elu Lääne-Euroopas, Venemaal ja Eestis. Poliitilised õpetused: konservatism, liberalism, sotsiaaldemokraatia. Lõiming: Ühiskonnaõpetus - poliitilised ideoloogiad. Viktoriaanlik Inglismaa. Linnad. Mõisad Eestis. Otepää Maarja kirik. Rahvuslik liikumine Eestis. J. V. Jannsen, L. Koidula, C. R. Jakobson, Jakob Hurt ja nende tegevus. Lõiming: Muusikaõpetus ja kirjandus - laulupeod, muusika ja luule ärkamisajal. Maailm 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses Koloniaalsüsteem. Rahvusvahelised suhted. I maailmasõda. Uued riigid, sh Eesti Vabariik. Lõiming: Geograafia ja ühiskonnaõpetus - Euroopa kaart, piiride muutumine.
---	--

1.10. Ajalugu 9. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjus-tagajärg seoseid; 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 3) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 4) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis;	Lähiajalugu. Maailm I maailmasõja järel. Pariisi rahukonverents ja selle otsused. Maailma poliitiline kaart. Griepideemia. Euroopa poliitiline kaart pärast I maailmasõda Lõiming: Geograafia - Euroopa kaart. Eesti Vabariik. Eesti Vabariigi sünd. Vabadussõda. Eesti Vabariik 1920.-1930.

5) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;

6) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;

7) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas;

8) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;

9) teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;

10) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel;

11) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;

12) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel;

13) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;

14) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;

15) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval;

16) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;

17) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;

18) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;

19) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;

20) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;

21) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;

22) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;

23) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud;

24) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.

aastatel. Eesti II maailmasõjas. Nõukogude Eesti. Eesti Vabariigi taastamine.

Lõiming:

Muusikaõpetuse kirjandus - kultuurielu Eesti Vabariigis.

Rahvusvahelised suhted 1920. aastatel.

Demokraatia. USA. Suurbritannia. Prantsusmaa.

Lõiming:

Ühiskonnaõpetus - demokraatia, demokraatlikud ideoloogiad.

Diktatuurid. Diktatuuride kujunemine

Euroopas. Fašistlik Itaalia.

Natsionaalsotsialistlik Saksamaa.

Kommunistlik Nõukogude Liit.

Diktaatorid.

Lõiming:

Ühiskonnaõpetus – diktatuurid.

Demokraatlik Eesti Vabariik. Sise- ja välispoliitika, majandus ja kultuur pärast iseseisvuse taastamist. Eesti liitumine Euroopa Liidu ja NATOga.

Lõiming:

Ühiskonnaõpetus - rahvusvahelised organisatsioonid.

Kultuur kahe maailmasõja vahelisel perioodil maailmas ja Eestis. Otepää elektrifitseerimine (1938) ja selle mõjud. Kultuur külma sõja perioodil.

II maailmasõda. Põhjused ja eeldused. Sõjalised liidud. Olulisemad sündmused. Maailm pärast II maailmasõda. Euroopa poliitiline kaart pärast II maailmasõda.

Lõiming:

Geograafia - Euroopa kaart ja selle muutumine ajas.

Kahepooluseline maailm külma sõja ajal. Külma sõja kriisid ja nende tulemused. Arenenud tööstusriigid. Idablokk. Kolmas maailm.

Otepää roll 20. sajandil: esimesest eestikeelsest maagümnaasiumist Vabadussõja ausamba ja lipu õnnistamise bareljeefide taastamise ja talvepealinnani **Nõukogude Eesti.** Poliitilised olud. Kultuur. Nõukogude okupatsiooni mõjud Eesti loodusele.

Lõiming:

	Füüsika ja keemia: nõukogude okupatsiooni mõju Eesti loodusele (reostus). Idabloki ja Nõukogude Liidu lagunemine. Eesti iseseisvuse taastamine. Eesti Vabariik pärast 1991. aastat.
--	---

1.11. Inimese- ja ühiskonnaõpetus

II kooliaste laiendatakse lõimitud inimese- ja ühiskonnaõpetuses mina-käsitlust ning keskendutakse eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms. Õpilane tutvub oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitluse keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. II kooliastmes käsitletakse sotsiaalseid suhteid, vabatahtliku tegevuse võimalusi ja tähtsust, demokraatia põhimõtteid, toimimist ja õpilase võimalusi selles osaleda ning töö ja tarbimise teemasid.

1.12. Inimese- ja ühiskonnaõpetus 4. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta; märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi; 2) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; 3) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest; 4) demonstreerib õpituatsioonis kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada ning sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist; 5) toob näiteid turvalisest suhtlemisest iga - päevaelus, sh internetis ning selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele; 6) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest; 7) lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme.	INIMENE, SUHTED JA SUHTLUS Positiivne mõtlemine. Positiivsed omadused. Väärtused. Huvid. Võimed. Eneseanalüüs. Oma erinevate omaduste ja väärtuste selgitamine ja omaduste pidev arendamine. Prosotsiaalne käitumine. Õiglus, vastutus, hoolivus, ausus, sõbralikkus. Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Tunded ja nende tõhus väljendamine. eneseväljendus. Usaldus suhetes. Sõprus. Empaatia. Sobilik ja mittesobilik suhtlusviis. Internet, selle turvaline kasutus. vastutus sõnade ja tegude eest. Viisakas, austav suhtlemine. Probleemide lahendamise viisid - tõhusad ja mittetõhusad. Lõiming: Eesti keel- suhtlemine, suuline eneseväljendus- oskus.

Õpilane: 1) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; 2) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust; 3) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks); 4) toob näiteid tegevustest, mis soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist; 5) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust ja mõjutada inimeste tervisekäitumist; eristab arvamust faktist; 6) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna tervislikuks ja turvaliseks; kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid; 7) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist.	TERVISEKÄITUMINE JA INFOALLIKAD Tervis. Tervise olemus. Tervise aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis. Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid. Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen) Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad. Teemakohased veebiallikad. Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus. Meedia osa tervisega seotud otsustes. Meedia (sh reklaami) mõju otsustele. Reklaamide eesmärgid. Terviseteemalised veebilehed. Tervislik eluviis ja turvaline elukeskkond Keskkonna säästmine. Teadlik ja säästev tarbija ja tarbimine. Tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale. Haigused: viirushaigused, nakkus- ja mittenakkushaigused. Haigestumise põhjused. Haigestumise vältimise viisid. Lõiming: Liikumisõpetus - tervis ja selle eest hoolitsemine, kehaline aktiivsus loodusõpetus - organismi ehitus, talitus ja tervishoid.
Õpilane: 1) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest; 2) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida; 3) tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida; 4) demonstreerib õpitu olulisust, teab, kust otsida vajaduse korral abi;	TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE Risk, turvalisus, turvarisk. Dokumentide turvaline kasutus. Terviserisk. Oht. Õnnetused. Ohutus kodus, koolis, avalikus ruumis, sh tule-, vee- ja elektriõhutus, abi saamine/kutsumine. Õnnetuste vältimine. Abi kutsumine. Esmaabi.

1.13. Inimese- ja ühiskonnaõpetus 5. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) selgitab, kuidas kujuneb enesehinnang; 2) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb; 3) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; 4) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumis - viiside mõju suhetele; 5) selgitab konflikti häid ja halbu külgi; 6) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise; 7) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; 8) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratlada; 9) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt, tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta; 10) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud.	INIMENE, SUHTED JA SUHTLUS Minapilt - kirjeldav ja hinnanguline aspekt minapildist. Enesehinnang- hinnanguline minapildi osa. Minapilti ja enesehinnangut kujundavad tegurid. Positiivse minapildi kujundamine. Positiivne enesesisendus. Suhtlemise mõiste. Suhtlemise olemus (teise tajumine, teabevahetus, mõjutamine). Verbaalne suhtlemine. Mitteverbaalne suhtlemine. Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele. Kehtestava käitumise viisid. Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised. Konflikt kui suhteprobleem. Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid. Rahvus, keel, kultuur ja tava, religioon. Pere ja suguvõsa, kogukond. Eestis ja õpilase klassis, koolis ja kodukohas elavad rahvarühmad. Kultuurilised erinevused. Võrdõiguslikkus, sooline võrdõiguslikkus. Erinevad kultuurinähtused-vanapärased, kaasaegsed. Lõiming: Eesti keel - suhtlemine, suuline eneseväljendus- oskus.
Õpilane: 1) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi; 2) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas.	MURDEEA MUUTUSED Inimese elukaar. Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine. Murdeiga elukaares. Murdeea olulisus. Murdeea füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused, erinev arengutempo ja toimetulek muutustega. Suguline küpsus, soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünd. Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine.
Õpilane: 1) selgitab tervist mõjutavaid tegureid; 2) seostab stressi kui ühte tervisenäitajat inimese tervisliku seisundiga; 3) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima, autorile nõuetekohaselt viitama ja	TERVISEKÄITUMINE JA INFOALLIKAD Inimese valikud. Eluviisi, keskkonna (elukeskkond, ümbritsevad inimesed, haridus) ja pärilikkuse ning tervisteenuste mõju inimese tervisele, arengule ja terviseotsustele. Tegurid, mis mõjutavad Eesti noorte tervisenäitajaid. Stress, sellega toimetulek. Autoriõigused ja õpilane. Viitamine.

mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine; 4) eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust; 5) otsib, leiab, võrdleb erinevatest allikatest pärit terviseteemalist infot, ja esitab seda järgides autoriõigust.	Fakt, arvamus, allikas, argumenteerimine, enda arvamuse põhjendamine. Usaldusväärsed infoallikad. Infootsing usaldusväärsetest infoallikatest ja info edastamine. Lõiming: Liikumisõpetus - tervis ja selle eest hoolitsemine. Loodusõpetus - organismi ehitus, talitus ja tervishoid.
Õpilane: 1) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust; 2) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud; 3) nimetab lapse õigusi ja kohustusi; 4) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal; 5) märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi; 6) selgitab, miks on reeglid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid; 7) hoidub riskikäitumisest; 8) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; 9) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia; 10) mõistab enda vastutust oma otsuste ja tegude eest; 11) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele; 12) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi; 13) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel.	TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE Peamised inimõigused, sõnavabadus ja selle põhimõtted. Vastutus enda sõnade ja tegude eest. Seadus, lapse õigused. Lapse õigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas. Võrdne kohtlemine. Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal. Abivajavast lapsest teatamine. Reeglid ja normid. Reeglite ja normide vajalikkus. Kooli kodukord. Liiklusseadus. Riskikäitumine ja selle liigid. Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid. Kaaslaste mõju otsustele. Abistav ja kahjustav mõju. Grupi surve. Mõjutamine. Mõjutamise viisid (ähvardamine, äraostmine, nõu andmine, kingituste tegemine, vastuteene ootamine, veenmine). Illegaalsed ja legaalsed uimastid. Uimastid, nende kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele, sh sõltuvuse võimalik kujunemine. Koolikiusamine (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine). Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalda vormid. Kiusamisega hakkamasaamine ja abi saamise võimalused. Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetuleku-oskused vägivalda ja uimastiennetuses). “Ei” ütlemise ja väljendamisega viisid. Otsused/Otsustamine. Tervislikud valikud. Otsuste tagajärjed. Vastutus oma otsuste eest.

1.14. Inimese- ja ühiskonnaõpetus 6.klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära; 2) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus ja igapäevasuhtlusele; 3) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi; 4) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest; 5) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; 6) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist; 7) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega.	INIMENE, SUHTED JA SUHTLUS Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele. Eelarvamused. Stereotüübid Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele. Inimeste erinevused. Vajadused. Erivajadused. Sallivus. Aktsepteerimine. Rühm. Erinevad rühmade liigid. Erinevad rollid, reeglid ja normid rühmas. Inimeste õigused ja kohustused erinevates rühmades. Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Koostõised ja võistluslikud rühma tegevused. Hoolivuse, austuse, õigluse ja vastutustunde väärtustamine koostõises tegevuses. Konformsus. Sõltumatus. Autoriteet. Toimetulek rühma survega ennast ja teisi kahjustavates olukordades.
Õpilane: 1) toob näiteid meediaga seotud ohtudest; 2) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult; 3) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt.	TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused. Interneti ohud ja võimalused. Internetipangad, ligipääs ja konto. Pangakaardi turvaline kasutamine. Lõiming: Eesti keel ja kirjandus – meediatekstitid ja žanrid.
Õpilane: 1) oskab oma aega ja tegevusi planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada; toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; 2) koostab eelarve etteantud piirides; 3) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi; 4) kirjeldab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat; osaleb oma klassi otsustusprotsessides; 5) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; 6) teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja –algatusi, noorte organiseeritud koostöövorme; 7) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;	ENNASTJUHTIVUS JA ETTEVÕTLIKKUS Aja- ja kulutuste planeerimine, raha kogumine, säästmine ja laenamine. Tarbimine ja tarbija. Teadlik ja säästev tarbija. Tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale. Demokraatia, koolidemokraatia. Õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises. Enamuse huvid. Otsuste langetamine ja erinevate lahendusviiside kaalumise otsustamisel. Demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikualgatus, kodanikuühendus, noorte koostöö. Koostöö võimalused. Probleemilahenduste eelised ja puudused lähtudes lühi- ja pikaajalistest tagajärgedest. Koostõise tegevuse eelised. Ettevõtlikkus, selle väljendamine tegutsemisel. Ettevõtlikkuse tähtsus igapäevaelus ja ühiskonnas. Elukestev õpe.

8) nimetab erinevaid probleeme, toob näiteid erinevate tõhusate probleemilahenduste kohta; 9) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused; 10) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest; 11) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena; 12) mõistab, et tema ise saab suunata oma tegevusi; õpib tundma oma huvisid ning seostama neid tulevikuga; 13) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga.	Elukutsed-teadmised ja oskused. Ettevõtlikkus ja tööelu. Töökultuur ja tööeetika. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. Kohalik omavalitsus ja selle funktsioonid. Lõiming: Matemaatika – ajaline planeerimine
--	--

1.15. Inimeseõpetus

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Inimeseõpetuse teemad ja oskused valmistavad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Pakutakse tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

1.16. Inimeseõpetus 7.klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule, kasvamisele ja otsustele; 2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast; 3) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust.	INIMESE ARENG JA MURDEIGA Areng, kasvamine, õppimine, otsustamine. Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule. Murde- ja noorukiea koht elukaases. Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused. Suguküpsus, sootunnused, keha muutumine. Seksuaalsus. Bioloogiline sugu, sotsiaalne sugu. Sooidentiteet. Seksuaalsuse mitmekesisus. Laste ja noorte seksuaalsuse arengu põhietapid, olulisus (seksuaalsuse trepp). Lõiming: Bioloogia- viljakus, sootunnused.
Õpilane: 1) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang; 2) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut; 3) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;	INIMENE JA VALIKUD Minapilt - kirjeldav ja hinnanguline aspekt minapildist. Positiivse minapildi kujundamine. Eneseanalüüs, väärtused, teadlikud valikud ja vastutus elus. Positiivne suhtumine endasse ja teistesse kui heaolu alus.

4) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel.	Enesekasvatuse võtted. Enesearendamine oma elutee kujundamisel.
Õpilane: 1) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; 2) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata.	INIMENE JA LÄHISUHTED Suhe. Suhte liigid (peresuhe, sõprussuhe, paarisuhe). Lähisuhe ja tunded, inimlik lähedus ja soojus lähisuhtes. Kiindumussuhted varases lapseas lapse ja vanema vahel. Paarisuhte loomine, säilitamine, katkemine. suhetes. Sõprus, meeldimine, armumine, armastus. Armastuse liigid ja mitmekesisus paarisuhtes.
Õpilane: 1) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; 2) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; 3) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest; 4) analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis; 5) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; 6) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; 7) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; 8) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas paremini seista laste heaolu eest; 9) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis.	TERVIS, HEAOLU JA TERVISEALANE INFO Tervis kui heaoluseisund ja tervise aspektid - füüsiline tervis, vaimne tervis ja sotsiaalne tervis. Tervise aspektide vastastikused seosed. Tervisliku eluviisi mõju tervise erinevatele aspektidele. Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad. Tervisenäitajaid mõjutavad tervisetegurid. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stressiga toimetulek. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine. Tervisealased infoallikad. Tervisealaste infoallikate usaldusväärsus. Heaolu õpikeskkonnas. Keskkonnateadlik tegevus lähiümbruses ja kogukonnas kui terviseedendus. Lõiming: Kodundus - tervislik toitumine, säästlikkus; kooli traditsioonid ja üritused. Liikumisõpetus - tervis ja selle eest hoolitsemine, tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. Informaatika – infootsing, teabeallikate usaldusväärsus.
Õpilane: 1) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, sh seksuaalõigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid; 2) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; 3) toob esile seksuaal-käitumisega seotud muutide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele;	TURVALISUS JA RISKIKÄITUMISEST HOIDUMINE Laste ja noorte õigusi, tervist ja heaolu kaitsvad seadused. Sooline eneseväljendus (feminiinne, androgeenne, maskuliinne) Seksuaalne orientatsioon. Seksuaalne enesemääramisõigus. Seksuaalsusega seotud müütide ja soostereotüüpide mõju inimese tervisekäitumisele.

4) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi; 5) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; 6) demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi; 7) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; 8) demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	Turvaline seksuaalkäitumine. Tõhusad rasestumisvastased meetodid. Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. Vastutus. Lähisuhtevägivad ja selle liigid. Turvalised lähisuhted. Abi saamise võimalused. Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalla vormid. Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvus. Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades. Lõiming: Ühiskonnaõpetus - inimeste õigused ja kohustused, turvaline käitumine.
---	--

1.17. Ühiskonnaõpetus

III kooliastmes käsitletakse ühiskonda, ühiskonnaelu valdkondi ja sotsiaalseid suhteid ning riigi ja valitsemisega seotud teemasid, riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Pööratakse olulist tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus. Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Aine põhifookus on kriitilise analüüsioskusega kodaniku kujundamisel, kes huvituks oma kodukandis ja laiemalt maailmas toimuvast. Mõistaks enda rolli märkajana, osalejana ning sekkujana perekonna, kogukonna ja ühiskonna tasandil. Lisaks teadmiste ja oskuste saavutamisele pööratakse tähelepanu kodanikuosaluse soosimisele, mida aitavad kujundada õppekava alusväärtused. Lõimingut toetab ning enda rolli ühiskonnaliikme, kodaniku ja turuosalisena analüüsida aitab regulaarne päevakajalise ühiskondlikult, poliitiliselt või majanduslikult olulist teabe kogumine ja analüüsimine.

1.18. Ühiskonnaõpetus 9. klass õpitulemused ja õppesisu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: 1) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; 2) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid; 3) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid; 4) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet;	Riik ja valitsemine Demokraatlikud ja mittedemokraatlikud riigid. Võimude lahusus ja tasakaal. Põhiseadus ja teised õigusaktid. Vabad valimised. Riigikogu. Valitsus. President. Kohtusüsteem ja kohtupidamine. Õiguskantsler ja isikute õiguskaitse. Kohalik omavalitsus.

5) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; 6) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 7) selgitab avaliku konkursi tähtsust; 8) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris; 9) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; 10) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; 11) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; 12) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale; 13) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused; 14) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; 15) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; 16) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; 17) selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele; 18) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; 19) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; 20) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; 21) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel; 22) teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; 23) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga; 24) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;	Lõiming ajalooga, geograafiaga: demokraatia ja diktatuurid ajaloos, Eesti halduskaart. Eesti Euroopas ja maailmas Rahvusvaheline suhtlemine. Rahvusvahelised organisatsioonid ÜRO, NATO; Euroopa Liit. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides. Lõiming: Ajalugu, geograafia - rahvusvaheliste organisatsioonide loomine. Euroopa poliitiline kaart, kuulumine rahvusvahelistesse organisatsioonidesse. Kodanikuühiskond Kodanikuühiskonna toimimine. Kodanikuorganisatsioonid. Inimõigused. Kodanikuõigused. Lõiming ajalooga: kodanike õigused ajaloos, kodanikuorganisatsioonid minevikus. Majandus Turumajandus. Tööturg. Riigieelarve. Isiklik eelarve. Maksud, palk. Lõiming matemaatikaga: maksud, palgaarvestus, eelarve Ühiskond ja sotsiaalsed suhted Inimõigused ja kodanikuvabadused. Kodanikud ja välismaalased. Lõiming: Ajalugu - inimõigused ajaloos. Kommunikatsioon ühiskonnas. Massikommunikatsioon. Sotsiaalmeedia. Avalik arvamus. Intellektuaalomand. Lõiming: Eesti keele - meedia ja sotsiaalmeedia, intellektuaalomand, plagiaat. Ühiskonna mitmekultuurilisus Kultuuriline mitmekesisus. Vähemused ja nende õigused. Perekond. Lõiming:
--	---

25) tunneb ära vaeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; 26) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt; 27) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel; 28) mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul; 29) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi; 30) toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris; 31) mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet; 32) toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; 33) analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist; 34) selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit; 35) toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas; 36) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpisisuatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist. Pädevused: järgib üldtunnustatud väärtusi ja põlvluspõhimõtteid, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse; sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires; juhib, hindab ja korrigeerib oma käitumist; võtab endale vastutuse oma tegude eest; tunneb ja austab oma keelt ja kultuuri ning aitab kaasa eesti keele ja kultuuri säilimisele ja arengule; väärtustab eesti rahvus-kirjandust ja rahvapärimust; peab lugu kunstist ja kultuuripärandist; mõistab oma rolli oma riigi aktiivse kodanikuna, on huvitatud oma kooli, kodukoha ja riigi demokraatlikust arengust; suhtub inimestesse lugupidavalt ja eelarvamusteta.	Inimeseõpetus - vähemused, erinevused, sallivus.
--	---